

Bősze Péter

Az érzéssel és érzelemmel, az érzékenységgel, az érzékiséggel, valamint az érzékeléssel és észleléssel kapcsolatos kifejezések magyar nevezetei

Az összeállítás célja a magyar nyelvű orvosi nevezetek egyésségítése, meghatározása a magyar nyelvű magyar orvosi nyelv megteremtésére: magyar nevezetek alkalmazása a görög–latinok helyett.

Három szótárban

- Brencsán János: *Orvosi szótár*,
- Tolcsvai Nagy Gábor: *Idegen szavak szótára* (TNG),
- Ozsváth Károly: *Pszichiátriai lexikon* (OK)

az alábbi táblázatban összegzett kifejezéseket találtam.

	BRENCSÁN	TNG	OK
▪ aesthesia/esztézia	érzés	érzékelés, érzés; érzőképesség	–
aesthesiometer/esztéziométer		érzékenységmérő	
▪ szenzibilitás/sensibilitas (szenzorialitás, TNG) ¹	érzékenység, fogékony	érzékenység, képesség a hatások (belső, külső) észlelésére	–
sensibilisatio/szenzibilizáció (sensitissatio/szenzitiváció, Brencsán) ¹	érzékennyé tevés ²	valamely rendszer érzékenyebbé tétele	érzékennyé válás, érzékenyítés
sensibilis/szenzibilis	érzékeny, fogékony	érzékeny, észrevehető	–
sensibilisator/szenzibilizátor	érzékenyítő	érzékenyítő	–
szenzibilizál		érzékennyé, érzékenyebbé tesz	–
szenzitivitás/sensitivitas	–	–	túlerzékenység, fogékony
sensitiv/szenzitiv	érző, az érzést szolgáló	érző, érzést/észlelést segítő finom idegzetű (személy)	–
▪ szenzuális	–	érzéki, érzékekkel kapcsolatos	–
szenzualitás/sensualitas	érzéki	érzéki	–
sensualis	érzéki, az érzékekkel kapcsolatos	–	–
sensualitás	érzéki	–	–
erotikus	érzéki	érzéki, az érzéki–esztétikai vonzódást felkeltő; szexuális	–
erotizmus	érzéki	az érzéki, az erotika túlzott keresése	–
▪ emotio/emóció	érzelem	a szervezet fiziológiai állapotából fakadó érzelem	érzelem
emotionalis/emocionális	érzelmi	érzelmi, valamely jelenséget főképp érzelmi alapon feldolgozó	érzelmi
sensus	érzék, érzés, érzet, érzelem	–	–
▪ perceptio/percepció	érzékelés, észreállítás ¹	érzékelés, érzékszervi észlelés	észlelés az érzékszervek által
perceptív		észlelő, érzékelő, felfogó (képesség)	–
perciál		érzék, észlel, érzékekkel felfog	–
perceptualis		a percepcióval kapcsolatos	–
perceptibilis		érzékelésre/észlelésre képes, érzékelhető	–

¹ jelentése azonos a felette lévővel

² antigénnek a szervezetbe juttatásával kiváltott immunológiai memória, a szenzibilizált egyed az adott ingerre hamarabb és kifejezettebben válaszol

A táblázatból sok minden kiderül:

- Az *érzékeny*, *érzékenység* szavak kifejezésére sok az idegen szó; ezek a *szenzibilitás* és a *szenzitivitás* köré csoportosulnak. E két szó szakmai jelentésében van különbség (l. lejjebb), de ez a szótárakból nem derül ki.
- Az *érzelem* fogalmát az *emóció* fejezi ki.
- Az *érzéki*, *érzékeség* szavakkal kapcsolatban számos idegen kifejezés fordul elő (*szenzuális*, *szenzualitás*, *sensualis*, *sensualitas*, *erotikus*, *erotizmus*, *sensus*) többé-kevésbé hasonló jelentéssel, például a *szenzualitást* és az *erotizmust* is *érzékeségnek* nevezik – nincs is lényegi különbség közöttük. Használatuk nehezen átlátható, meglehetősen zavaros; magyar szavakkal egyértelműen helyettesíthetők.
- Az *érzékel*, *érzékelés*, *érzékelő*, *észlel* kifejezésére számos idegen szót használnak (*percepció*, *percipiál*, *perceptív*, *perceptuális*, *perceptibilis*) jelentésükben számottevő különbség nincs, egyik sem mond többet a magyar kifejezéseknél.

A *percepció* értelmezése a magyar nyelvű szakirodalomban eltér a nemzetköziétől. A Füredi–Németh-könyvben ez áll: a *percepció* (érzékelés) pusztán érzékelést jelent... A Dorland's szótárban a 'the conscious mental registration of a sensori stimulus' meghatározás található, vagyis az érzékelés tudatosulásáról van szó, amit a Füredi–Németh-könyv *appercepciónak* ír.

Az *érzékenység* magyar változat *szenzibilitás* és *szenzitivitás* jelentéseként/értelemben is előfordul. A *szenzibilitás* kifejezés nem fordul elő a Füredi–Németh-féle pszichiátria-tan-könyvben, a *szenzitivitás* viszont igen: valamely vizsgálat érzékenysége (mennyire képes a kórosat felismerni) értelmében, valamint túlérzékenység jelentésben, vagyis kétféle értelmezéssel. Nyíró még használja a *sensibilitas* kifejezést, a *szenzitivitás* szakszót viszont nem.

A *Magyar értelmező szótár az érzékenység szót négyféle jelentésben ismerteti:*

- csekély ingerre is könnyen való reagálás;
- valakinek, valaminek lelki érzékeny volta;
- sértődékenység;
- műszernek, anyagnak az a tulajdonsága, hogy a megfelelő hatásra rögtön reagál; ennek mértéke, foka.

Az angol *sensibility* jelentése 'the ability to experience and understand deep feelings, especially in art and literature (artistic sensibility)', vagyis az érzések felfogásával, meg/ráérzéssel kapcsolatos.

A *sensitivity* szónak sokféle jelentése van, mind az érzékenység fogalmkörében, és átfed a *sensibility* jelentésével. Egyértelmű különbség a két szó jelentése között nincs.

A fentiek értelmében az *érzékenység* szót az orvosi szaknyelvben kétféle jelentésben alkalmazhatjuk:

- az érzés/érzékelés iránti fogékonyság; az érzékeny valaki gyorsan és/vagy kifejezetten válaszol (pl. *allergiás*), mutat visszahatást (*lelkére veszi*);

- valami észlelésének a képessége; a vizsgálat érzékenysége 99% – vagyis 100-ból 99-ben észreveszi a vizsgálat tárgyát (pl. a *kóros elváltozást*).

Azaz a *szenzibilitás* és a *szenzitivitás* is az *érzékenység* szóval fejezhető ki; a szövegkapcsolat egyértelműsít.

KIEGÉSZÍTÉS

Tringer László

A szenzibilitás tágabb és általánosabb: magát a tényt jelöli, hogy valamely ingerre reagálni vagyunk képesek. A köznyelvben ezen kívül (túlzott) érzékenységet is jelöl.

Szenzitivitás az inger erősségével kapcsolja össze a fogalmat, és mennyiségi arányt csatol hozzá.

ÖSSZEZÉS

Az *érzés*, *érzelem*, *érzéki*, *érzékelés* és *észlelés* szavakkal kapcsolatban valóságos idegen szóhalmaz fordul elő az orvosi irodalomban, de a köznyelvben is. Több azonos jelentésű, jó néhány értelmezése nem pontosan meghatározott. Meglehetősen nagy az összevisszaság. Magyarul mindegyik kifejezhető, de sokszor ugyanazzal a szóval magyarázzák. Nehézség adódik abból is, hogy a magyar változatok többsége is többjelentésű. A különböző jelentésekre a szótárak megjegyzésekkel utalnak, például: orv. (orvosi), pszich. (pszichológiai) stb. A meghatározások szempontjából tehát lényeges az alkalmazási helyzet, a szöveggörnyezet. Elmeógyógyászati vonatkozásban az alábbi magyar kifejezések javasolhatók:

ALAPFOGALMAK

- **inger** az élő szervezetet éró, válaszkeltő hatás; az észrevesés tárgya. **ingerlékenység** az ingerekhez és a helyzethez képest aránytalan érzelmi válaszra való készség. (OK)
- **érzés** *esthesia* inger keltette érzékszervi benyomás. Az inger lehet külső (külvilág) vagy belső (saját test). Általában megnyilvánul viselkedési formában (öröm, bánat stb.).
érzéscsökkenés *hypoesthesia*, *hypesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan mérsékelt állapota – érzékszervi működészavar.
hallási ~ hypoacusis a hangok csökkent észlelése.
szaglási ~ hyposmia a szagok csökkent érzékelése.
érzésfokozódás *hyperesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan fokozott állapota – érzékszervi működészavar.
hallási ~ hyperacusis a hangok felfokozott észlelése.
szaglási ~ hyperosmia a szagok felfokozott érzékelése.
érzéstársulás *synesthesia* valamely érzékszervre ható inger másik érzékszerven vált ki hatást, például: színes hallás, zörejes látás. Kóreléktani tünet, a kóros elmeműködés jele.
érzékletlenség ingerfelvételi képtelenség.
- **érzelem** *emotion* lelki érzés; tükröződik benne a környezet (külső, belső) és az egyén viszonyulása (viszonyulás a valósághoz): *bánat*, *boldogság*, *félelem*, *gyűlölet*, *hangulat*, *harag*, *indulat*, *izgalom*, *kétségbeesés*, *szomorúság*, *szerelem*, *szeretés*.

érzelemhiány (apathy) közömbösség a lelki érzésekkel szemben.

érzelemszivárgás a lelki érzés elmebetegség miatti csökkenése – szellemi leépülés jele.

érzelemszabályozás az érzelmi élmények nagyságának vagy időtartamának változtatására alkalmazott módszerek.

érzelemszabályozás elégtelensége (érzelmi inkontinencia???) az érzelmi igénybevehetőség fokozott, a beteg nem tud uralkodni érzelmein (pl. indokolatlan sírás, nevetés, kényszersírás). Szellemi leépülés jele.

érzelemtudat az egyén képessége, hogy uralkodjon saját érzelmein, felismerje mások érzelmeit, és így megfelelően tudjon együttműködni.

érzelmi elhanyagoltság *emotional neglect* a gyermek lelki érzésének elégtelen gondozása.

érzelmi felindultság módosult tudatállapot, amelyben felborult a tudat; az ingerek, behatások feldolgozásának rendezettségé.

érzelmi ingatagság *emotional lability* gyors hangulatváltozás; nincs arányban a kiváltó hatással.

- **érzékenység** érzőképesség; lehet tárgyi (módszer, vizsgálat), a szervezetre vonatkozó és lelki.

tárgyi ~ (*sensitivity*) valamely vizsgálat, módszer érzékenysége; a vizsgálat tárgyának (pl. kóros elváltozás) felismerési aránya. Kiszámitása: a vizsgálat által felismert esetek számát osztjuk a tárgy előfordulási számával; például 100 esetből a módszer 99-et ismert fel: $99/100 = 0,99$, vagyis a módszer érzékenysége (felismerési aránya) 99%-os. A hamis pozitivitás 1% (→fajlagosság, →előrejelző érték).

szervezeti ~ (*sensitivity*) a szervezet állapota inger/hatás tudattól független fogadására, válaszadásra, például immunválasz.

szervezeti alulérzékenység csökkent érzőképesség. A szervezet válaszképessége kisebb az élettaninál (*hyposensitivity*).

szervezeti túlérzékenység fokozott érzőképesség. A szervezet válaszképessége fokozottabb az élettaninál (*hypersensitivity*).

lelki ~ (*sensibility*) az érzés iránti lelki fogékonyság, az érzés megélésének a képessége.

lelki alulérzékenység az érzésmegélés csappanása (*hyposensibility*).

lelki túlérzékenység fokozott érzésmegélés (*hypersensibility*).

TÁRSFOGALMAK:

érzékeny *sensitive* 1. képes ingerek/hatások észlelésére, 2. csökkent ingereket is felfogó; hatásokra fokozottan fogékony (lisztérzékeny, fényérzékeny stb.).

túlérzékeny (*hypersensitive*) 1. kórosan fokozott érzőképességű, 2. felfokozott (allergiás) válaszadó olyan ingerre, amelyek szokványos érzékenységű emberben nem vált ki választ.

alulérzékeny (*hyposensitive*) 1. csökkent érzőképességű, 2. ingerekre a szokásosnál mérsékeltebben válaszoló.

érzékenyített *sensitized* érzékennyé tett személy/rendszer →immunizált.

érzékenyítés *sensitization* érzékennyé, érzékenyebbé tévése valakinek, valamilyen rendszernek, például →immunizáció.

érzékenyítő *sensitizer* az inger észlelését, hatását fokozó →allergén.

érzékenység csökkentése *desensitization* az érzőképesség csökkentése.

érzékenyülés érzékennyé válás →allergizálódás.

- **érzéki** *erotic* élvezetet, nemi vágyat ébresztő, keltő, illetve erős nemi ösztönű.

~ **terület** *erotic zone* olyan testtájék, melynek ingerlése nemi vágyat kelt.

érzékiesség *eroticism, erotism* élvezet, nemi vágy erős megélése.

- **észrevevés** megpillantás, meghallás, felfigyelés valamire (pl. tudományos vizsgálatnál); tárgya az inger. Ez a megismerés első szakasza.

érzékcshalódás téves észrevevés; az észrevevés tárgyának helytelen megítélése. Idesorolják a képzelődést is.

érzékelés *sensation* az inger felfogása az érzékszervekkel – eljuttatása az idegrendszerhez; a megismerés második szakasza.

észlelés *apperception* az inger tudatosá (fogalommá) válása (képzet); az inger feldolgozása az elmével; több részből tevődik össze. Ez a megismerés harmadik szakasza.

megismerés *perception* az észlelés, az érzékelés és a felfogás együttese. A megismerés tevékeny folyamat; az inger érzékszervi és agyi feldolgozása; az utóbbiban korábbi ismeretek, nyelvi sajátságok és beállítódások vesznek részt.

TÁRSFOGALMAK:

észrevesz megpillant, meghall, felfigyel (*valamire*).

észrevehető meglátható, meghallható (*tűnet*).

érzékel az érzékszervekkel felfog.

érzet az (érzékszervekkel felfogott) érzékelés eredménye.

észlel tudatosulva érzékel.

észlelet az észlelés eredménye.

észlelhető felfoghatóan érzékelhető.

Megjegyzés. A fenti tárgykörben szinte megtanulhatatlanul sok idegen szó fordul elő, jó néhány átfedő jelentéssel, bizonytalan értelmezhetőséggel, és több változatban. Írásmódjuk is kétféle, noha egyértelmű elmozdulás van a magyaros írásforma felé. Teljesen szükségtelenek, mert magyarul egyszerűen és pontosabban kifejezhetők.

IRODALMI FORRÁS

1. Brencsán János *Orvosi szótár* Medicina Kiadó 2006.
2. Füredi János, Németh Attila *A pszichiátria magyar kézikönyve* Medicina Kiadó 2015.
3. Kopp Mária, Berghammer Rita *Orvosi pszichológia* Medicina Kiadó 2009.
4. Ozsváth Károly *Pszichiátriai lexikon* Oriold és Társa Kiadó 2011.
5. Tringer László *A pszichiátria tankönyve* Semmelweis Kiadó 2010.
6. Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára* Osiris Kiadó 2007.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Janka Zoltán

A „sensori stimulus” nem hinném, hogy helyes. A Dorland-szótár percepció meghatározása nem hinném, hogy helyes, a tudatosulással járó *percepció* már bizony *appercepció*.

Nekem az *esthesia* kifejezés (tehát csak „e” betűvel, ha „h” is van benne) nem tűnik helyesnek, inkább *aesthesia* vagy *esztézia*, ha magyarosan írjuk. A belső inger (saját test) fogalmát kiterjeszteném a lélekre is. Pl. egy gondolat is lehet inger, sőt Aaron T. Beck és iskolája szerint a rossz hangulatot negatív gondolatok idézhetik elő. Viszont ennél a sornál nem jó: Nekem nem *hypoesthesia* és *hypesthesia*, hanem inkább *hypoesthesia* (vagy *hipesztézia*). A „*hypoacusis*” kifejezés nekem *hypacusis* (persze hogy a *hypó*ból jön). Nekem nem *hyperesthesia*, hanem inkább *hyperaesthesia* (vagy „magyarosítva” *hiperesztézia*). *Synesthesia* vagy *synaesthesia*? (Az angol hagyja el és egyszerűsít, *ae* helyett *e*). Az érzelem után miért angolul van: *emotion*? *Emotio*. Ugyanígy később: *apathy*? *Apathia*. Az *emotional lability* helyett használatos az *emotionális* (vagy *emocionális*) labilitás kifejezés. Az angol kifejezések használatának logikáját nem értem. Korábban a *latinos/görögös* formák magyarosításáról volt szó; ezeknek az angol szavaknak (mindegyiknek) van „magyarosított” változata, csak néhány példa: *sensibility* – szenzibilitás, *desensitization* – deszenzitivizáció, *erotic* – erotikus, *apperception* – *appercepció* stb.

Megismerés után *perceptiont* írni helytelen, nem azonos! Sokan a megismerést a *kognícióval* azonosítják (nem lehet persze azt sem teljesen).

Az „erotic érzéki élvezetet, nemi vágyat ébresztő, keltő, illetve erős nemi ösztönű” magyarosítással nem értek egyet, azaz hogy az erotikust érzékinek lehet fordítani, ráadásul a szövegben az „eroticus” kifejezés nem is szerepel, csak angolul, hogy „erotic”. Álláspontom alapvetően nem egyezik a szerzőével (Bősze Péter), tehát a magyarosítási szándékkal; magam a *latinos/görögös* kifejezésmódot, (kivételesen az angolból magyarosított) szavakat kedvelem. Helyenként ugyan elvégezhető és a gyakorlatban is átvett, de néhány idegen kifejezés magyarra fordítása erőltetett (ilyen lehet pl. a genetikai *polimorfizmus* – genetikai sokalakúság), vagy nem fejezi ki pontosan, amiről szó van (például *kognitív* – megismerési, gondolkodási stb.; inkább a *kognitív* kifejezést használjuk). A magatartás és viselkedés váltakozva történő használata a *behaviour* helyett már elfogadott, de ez sem egyértelmű. Néhány idegen kifejezés magyar megfelelőjével nem is találkoztam.

Ozsváth Károly

A nyelvészetben járatlan klinikus a megtisztelő felkérésre csak a maga szűk élményvilágából tud hozzászólni.

A címszó elsőként a gyémántcsiszolók (Hollandia, Izrael) képét idézi fel, bár ők anyagot alakítanak. *Spinoza Etikájában* utal a gyémántra, amikor azt mondja, hogy évtizedes

szorgalmas munkájával sok követ megcsiszolt, de az igazi mű az volt, amit az emberiségnek ajándékozott, hogy megfogalmazta az erkölcsi cselekvés szabályait azzal, hogy az emberiség legősibb vágyát, hogy szabad legyen, cselekvését meghatározó gondolattá emelte: a szabadsághoz a szükségyszerűség felismerésén keresztül vezet az út. A gyémánt szépsége is azzal válik hozzáférhetővé, ha kristályszerkezete szabályait, szükségyszerűségét juttatja érvényre a gyémánt csiszolója. A nyelvész mindnyájunk kincsét, anyanyelvünket ápolja. Nekem a „szófaragás” is társul, tetszik, akár taszító, ami nyelvünkkel mostanában történik.

A szerző nemes törekvéssel egyetérttek, és tőlem telhetően támogatom.

M. Kedrov orosz akadémikus tudományrendszerében a háromszög csúcsein helyezte el a filozófiát, természettudományokat és társadalomtudományokat, a háromszög közepén szerepel a pszichológia, melynek mindhárom tudományterülettel van kapcsolata. Ebben a keretben az elme ép és kóros működése is értelmezhető. (A középponti hely mértani és nem értékjelző.)

A pszichiátriai fogalmak közül az *érzelem* és *észrevevés* lett kiemelve, de szerintem ezek a fogalmak a lélektan (pszichológia) és az ideglettan (neurobiológia) területén is jelen vannak. Az eredeti *elmekórtan* kifejezést a hozzátapadó előítéletek miatt elhagytuk, és a pszichiátria elnevezés lett általánossá (Magyar Pszichiátriai Társaság, 1940). Az ideg- és elmegyógyászok kezdetben elleneztek, mert valójában a korábban egységes szakma ezzel kettévált neurológiára és pszichiátriára. Az utóbbi években az agyműködés zavarai foglalkozó ideggyógyászok és az elmegyógyászok kezdenek ismét egymásra találni, a neurológia és a pszichiátria az idegtudományok felé közelednek. A klinikusoknak azt is tudomásul kell venniük, hogy az agyműködés és a társas és társadalmi tényezők elválaszthatatlanok egymástól, például az *érzelem* és az *észrevevés* értelmezésekor is.

Érzelem

Az *érzelemtudat* fogalom számomra ismeretlen. Az *érzelmi elégtelenség* (inkontinencia) hiányzik. Az érzelmi igénybevehetőség fokozott, az egyén nem tudja érzelmi megnyilvánulásait szabályozni. Agykárosodás, szellemi leépülés tünete.

A kiegyensúlyozott és a zavaros érzélemvilág között nincs éles határ, sem a szakmai, sem a köznapi szóhasználatban. A pszichiátriában nincsenek jól körülírt betegségcsoportok, de az egyes tünetcsoportokban (szindrómák), az ezekre adott belső és külső reagálásban az érzelmek vezető szerepet játszanak. Az orvos előbb találkozik a kóros érzelmekkel, mire rájön az „ép” érzelmek szerepére (orvos-beteg kapcsolat, beleérzés, empátia).

Grastyán Endre neves agykutató szerint az *érzelem* a latin *emovere* (felkavarni, hajtani) szóból eredő fogalom. Az *érzelem* az én által szubjektívnek érzett viszonyulás a külvilági

és a saját belső történésekhez. Lehet kellemes és kellemetlen. Összetett lélektani fogalom: szavakkal is kifejezhető szubjektív élménymínőség; ezekkel egy időben jelentkező, érezhető belső és külsőleg megfigyelhető arcjáték, taglejtés és testtartási változás. Az érzelmek keletkezésének élettani elméletei a kutatás fejlődésével változnak. A két alapminőség (támadás és menekülés, agresszió és szorongás) biológiai mechanizmusaira épülnek fel a tapasztalat és a tanulás segítségével a bonyolult érzelmek. Az érzelem és a motiváció ősforrása az elemi szabályozó működés. (A pszichiátriai tünetcsoportokban az érzelmi élet zavara áll az előtérben.)

Pléh Csaba akadémikus pszichológus: „A személy számára jelentős esemény okozta belső, több tényezőbből kialakuló állapotváltozás. Részei a szubjektív érzés, a fiziológiai változások, az arckifejezés, a kognitív kiértékelés és a viselkedési-cselekvési tendenciák”.

A *pszichoterapeuta (lélekgyógyász)* tapasztalatai szerint még a művelt emberek sem tudják mindig érzelmeiket felismerni, még inkább megnevezni. Sok ember, tudósok is tárgyilagosnak tartják önmagukat, nem veszik észre, hogy amit látnak, az nem a tiszta valóság, hanem az, amit (érzelemvezérelt) belső programjuk láttatni enged. Sokan nem gondolnak arra, hogy a velük szemben megnyilvánuló érzelmeknek, indulatoknak ők a kiváltói.

Az objektivitására büszke, azt kihangsúlyozó ember nem veszi észre, hogy érzelmei ilyen mértékben irányítják gondolatait. Hasonló öncsalás a „racionális” emberismeret hangoztatása, különösen akkor, ha valaki azt hiszi magáról, hogy belelát a másik ember „fejébe”, érzelmvilágába. **A tárgyilagosság inkább hiedelem**, mivel a saját észlelés befolyásolja azt, hogy az ember mit vesz észre a valóságból.

Az egyes események egyetlen okra nem vezethetők vissza. Az „itt és most”-ban csak akkor értelmezhető, ha az „ott és akkor” is feltárható. Freud érdeme ennek felismerése: a kora gyermekkor meghatározó az érzelmi élet fejlődésében, jelen van a felnőtt érzelmi reakcióban anélkül, hogy tudomása lenne róla.

Egy pécsi ideg- és elmeosztály vezetője 1977-ben *Érzelmi feszültségek a katonai szolgálatban* címmel adta közre egy attitűdskála tapasztalatait (csak belső terjesztésre engedélyezték). Befejezésként azt írja a szerző „Az emberi lélekben sok szabályszerűség rejlik, az emberek érzelmeivel való foglalkozás mégsem foglalható szabályzatokba. Ahhoz azonban, hogy ezeket megértsük, előbb önmagunkat kell megismerni. Ez az emberi együttélés kulcsa. Ha felfedezem magamban a mások kiváltotta érzelmeket, indulatokat, akkor megkísérelhetem megérteni, hogy én mit váltok ki a társamban; vajon mi mehet végbe a lelki világában? Ha a felém irányuló megnyilvánulásaiban a magam hatását is észreveszem, akkor már arra is képes vagyok, hogy mielőtt rokonszenvem vagy ellenérzéseim kivetíteném rá, előbb magamban vizsgáljam meg, hogy miért érzek vele szemben így vagy úgy. S miközben érzésem szavakba foglalom, a feszítő indulat a gondolatok

szabályozottságában megszelídül. Ez minél inkább sikeres, annál harmonikusabb lesz a kapcsolatom a környezetemmel, a körülöttem levő világgal.”

Ellis amerikai pszichológus (1958) felismerte, hogy az érzékeny embereknek olyan eszmei elvárásaik vannak, amelyek valóságban nem teljesülhetnek. Ilyenek például: mindig teljes erővel kell dolgoznom; minden feladatot a legjobb tudásommal kell megoldanom; szakmai hibát nem követhetek el; minden nehézséget el kell viselnem; mindig uralkodnom kell az érzelmeimen; nem sérthetek meg senkit; soha nem sértődhetek meg. Az ilyen érzelmi töltésű gondolatokat a „kell”-ek zsarnokságának is nevezhetjük.

Ugyanazon eseményre az emberek nagyon eltérően válaszolnak, amiből arra lehet következtetni, hogy a kiváltó esemény hatása nem csupán az eseménytől, hanem annak egyéni értelmezésétől függ. Ez a nem tudatos érzelmi hajtóerő a segítő szakmák kockázata (helper burn out). Az emberek többsége rájön arra, hogy a dolgoknak nem egyetlen tökéletes megoldása van, ami ha nem teljesül, még nem jelent tragédiát. Aki erre nem jön rá, önértékelése fenntartásához folyamatos elismerésre vágyik, ami ha elmarad, értéktelennek tartja magát. A túlzott önérvényesítésnek kockázatai vannak, amit a környezet többnyire észrevesz, az egyén kevésbé. Ilyen a túlkompensálás a munkában (gyógyításban), túlzó és folyamatos elismerési igény; túlzott kötődés tekintélyszemélyekhez; a konfliktusok kerülése vállalkásuk helyett; túlzott, elfogult szakmai azonosulás. Az egyén ezzel nincs tisztában, de szenved tőle. A növekvő feszültség szorongásos, depressziós vagy testi tünetekhez vezethet – „az a bánat, ami nem tör ki könyvekben, más szervezetben okozhat sírás” (*Henry Maudsley*).

Az *önismeret* a magunkról való tudás összessége. Többnyire úgy él bennünk, hogy tételesen nem fogalmazzuk meg, de minden cselekedetünkben és végrehajtásában érvényesül. Aki először hallja vissza hangját vagy látja önmagát, többnyire meglepődik a gépre rögzített viselkedésén. Hasonló módon ellenállást vált ki, ha valaki másként értékeli bennünket, mint ahogyan ezt magunkról képzeljük.

Észrevevés

Az észrevevés értelmezésével egyetértek.

A környezet és a szervezet ingereinek felvétele és feldolgozása. *Wundt* a XIX. század végén megkülönböztette az észrevevést (percepció) és a felfogást (appercepció). Az észrevevés érzékszervek közvetítésével létrejött összetett érzékelés, a felismerés a külvilág tudomásul vétele. Az appercepció elnevezés *Leibniz*től származik, eredete a latin perceptio (felfogás, megértés). E fogalmat ma már nem fogadják el, az inger és a válasz között bonyolult, összetett folyamatok zajlanak. *Pléh Csaba* szerint az észlelés (percepció) azon folyamatok összessége, melynek során a külvilágban lévő vagy testen belülről származó inger tudatos élménnyé válik. Az érzékelés, észrevevés nem a külvilág egyszerű leképezése, hanem az

agyban már jelen lévő régmúlt és közelmúlt, a tudattól független emlékképszerű percepciók maradék kölcsönhatása. Az agyunk nem a tényleges fizikai valóságot, hanem annak a belülről, tanulási folyamatba programozott részét érzékeli, valójában – az ép viszony ellenére – meghamisítja. Az észrevezést nemcsak a külvilág szenzoros, hanem az észlelő korábbi tapasztalatai, beállítódásai is befolyásolják. A kóros észrevezés kimerülés, testi betegség velejárója lehet. A magasabb idegrendszeri szintek károsodása megváltoztatja az észlelést, meghamisítja a valós ingert (illúzió), vagy inger nélkül valóságnak felfogott észlelés (hallucináció) jön létre.

Az anya érzelmei befolyásolják a magzat érzelmeit. Az anya és a kicsiny gyermek szavak nélkül értik egymást. A közvetlen környezet viselkedése, elsősorban szeretete fejleszti a testi érzelmeiket. Aki nem érzékeli a szeretetet, későbbi életében sem önmagát, sem másokat nem tud szeretni. Ez számos felnőtt érzelmi zavar alapja lehet, melyek nehezen vagy egyáltalán nem állíthatók helyre.

A pszichiáter az észrevezés szokásostól eltérő, kóros megnyilvánulásaival találkozik. Nem betegségegységek, hanem tünetek, melyek az agy súlyos működészavarára utalnak. Az érzékszervek közvetítette ingerek feldolgozása és megértése elégtelen.

A korábban említett "ott és akkor" többnyire kora gyermekkori elfelejtett, elfojtott kedvezőtlen élményeket takar, melyek az együttműködő egyén számára különböző pszichoterápiás módszerekkel észrevehetővé, felfoghatóvá (tudatosá) válhatnak.

Az érzelmi élet fejlődése olyan, mint a *gyémántcsiszolás*: a magunkkal hozott adottságok és a környezet hatása a mesterek csiszolásában szabályosan vagy elégtelenül formálódnak.

MEGHATÁROZÁSOK

Inger: jó.

Ingerlékenység: az ingerekhez és a helyzethez képest aránytalan érzelmi reakciókra való készség.

Érzés: jó. Jankával egyetértek. Az érzéscsökkenés és az érzésfokozódás az érzékszervek működésének zavara, és a következménye jár érzelmi reakcióval (pl. a vakok túlérzékenysége). Az érzéstársulás meghatározása korrekt, de hozzátenném, hogy kóros elmeműködés jele, kórlélektani tünet.

Érzéketlenség: ingerfelvételi képtelenség.

Érzelem: korrekt. Fő jellemzője a szubjektivitás és a kétpólusosság (bipolaritás). Szélsőséges esetben elmezavar (mánia és depresszió), az enyhébb változatok gyakoribbak.

A felsorolt **érzelemmel** kapcsolatos meghatározásokkal egyetértek.

Érzelemszabályozás: az érzelmi élmények intenzitásának vagy időtartamának változtatására *alkalmazott stratégiák*.

Érzelemszabályozás elégtelensége (érzelmi inkontinencia): az érzelmi igénybevehetőség fokozott, a beteg nem tud uralkodni érzelmein (pl. indokolatlan sírás, nevetés, kényszersírás). Szellemi leépülés jele.

Érzelmi igénybevehetőség csökkenése, elsivárosodása: a szkizofrenia negatív tünete.

Az érzelemelégtelenség és az érzelemelsivárosodás klinikai megjelenése azonos (szellemi leépülés), mindkettő az agy működészavara. Az érzelemelégtelenség homlokagyi károsodás, az érzelmi elsivárosodás súlyos elmebetegség következménye.

Érzelmi beszűkülttség: a heves érzelmek és indulatok (szerelem, lelkesedés, düh, előítélet) maguk irányába befolyásolják a tudatműködést és a gondolkodást.

Érzelmi intelligencia: az egyén képes irányítani a saját érzelmeit, felismeri mások érzelmeit és ennek révén eredményesen tud együttműködni. Fejletlenségét vagy hiányát alexitimiaként is felfogják.

Észrevezés: Jankával egyetértek. Az agyunk nem a tényleges fizikai valóságot, hanem annak belülről, tanulási folyamatban programozott részét érzékeli – valójában az ép viszonyok ellenére meghamisítja.

A percepciót ez ideig magamnak a felfogással azonosítottam. A **megismerés** fogalmat jobbnak tartom, mind a szerző, mind Janka meghatározását el tudom fogadni. Az értelmező szótár, Pléh és Bakos könyvei szerint a percepció érzékelés, a *valóságnak* érzékszervi észlelése. A megismerés Pléh szerint a világ leképezése, észlelés, emlékezet, gondolkodás és figyelem révén (kogníció).

FORRÁSOK

Pléh Csaba, Boross Ottilia *Pszichológia Akadémiai Kislexikon*, Akadémiai Kiadó 2010.

Ozsváth Károly *Érzelmi feszültségek a katonai szolgálatban* Zrínyi Katonai Kiadó 1977.

Ozsváth Károly *Testi betegség vagy lelki betegség?* Szemelvények a szociálpszichiátriából, Pécsi Tudományegyetem 2006.

Ozsváth Károly *A gyógyító egészsége* Kállai J., Varga J., Oláh A.: Egészségpszichológia a gyakorlatban, Medicina Kiadó 2005.

Ozsváth Károly *Paradigmaváltások az elmegyógyászatban* Orvosi Hetilap 1998;139:14.

Ozsváth Károly (szerk.) *Pszichiátriai lexikon* Oriold és Társai Kiadó 2011.

Ozsváth Károly *Anyámasszony katonái* Zrínyi Katonai Kiadó 1982.

Ozsváth Károly, Kóczán György *Ki is vagyok én? Önismeret a katonai szolgálatban* Zrínyi Katonai Kiadó 1985.

Tringer László

Módosítási javaslataimat a szövegben jelölöm aláhúzással.

érzéscsökkenés *hypoesthesia*, *hypoesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan mérsékelt állapota.

hallási ~ hypacusis a hangok csökkent észlelése.

érzésfokozódás *hyperaesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan fokozott állapota.

érzéstársulás *synaesthesia* valamely érzékszervre ható inger másik érzékszerven vált ki hatást, például: színes hallás, zöreyes látás.

érzelemhiány (*apathia*) közömbösség a lelki érzésekkel szemben.

érzelemelsivárodás a lelki érzés betegség miatti csökkenése. Helyesebb: **érzelmi elsivárosodás**.

érzékcslódás téves észrevezés; **külső (vagy belső) inger nélküli észrevezés és érzékelés**.

megismerés *perception* az észlelés, az érzékelés és a felfogás együttese. A megismerés tevékeny folyamat: az inger érzékszervi és agyi feldolgozása; az utóbbiban korábbi ismeretek, nyelvi sajátságok és beállítódások vesznek részt.

ÖSSZEGZÉS

Bősze Péter

Hálásan köszönöm a végtelenül hasznos hozzászólásokat. Az értelmező szótár célja – mint fent említettem – a magyar nyelvű magyar orvosi nyelv létrehozása a keverék orvosi nyelvünk helyett, hogy végre utolérjük a fejlett országokat, amelyek a középkori görög–latin orvosi nyelvet anyanyelvire cserélték a XVI–XVIII. században. Fontos, hogy mi is kétféle orvosi nyelvet használjunk, a magyart és a nemzetközit. A görög–latin csak hibaforrás, sem a magyarban, sem a nemzetköziben nincs helye. Tudatában vagyok, hogy ez csak

nemzedékek távlatában valósulhat meg, de amit Habsburg-gyarmati sorsunk miatt nem tehetünk meg századokkal ezelőtt, ideje elvégeznünk, legalábbis elkezdennünk. Nos, ezért vannak az angol, nem pedig a görög–latin kifejezések.

Osztom Janka Zoltán véleményét, miszerint egy-egy idegen kifejezés magyarra fordítása nem fejezi ki pontosan az idegen szó jelentését, mert az sokirányú. A magyar nyelvű orvosi nyelvünk megteremtése azonban nem fordítás, nem szótár, nem valamely idegen szó magyar megfelelőjének a létrehozása, hanem tudományos nevezettan. A nemzetközileg egységesített fogalmaknak stb. kell magyar nevezetet adni, függetlenül a fogalom nemzetközi nevéől. Ekként a nevezet tökéletesen kifejezi az adott fogalmat, hiszen arról nevezünk el. Azt is elfogadom, hogy az új magyar nevezet szokatlan, ám ebben nincs semmi szokatlan, ez minden új szóval így volt; idővel azonban megszoktuk. Az is természetes, hogy: „Néhány idegen kifejezés magyar megfelelőjével nem is találkoztam, de lehet, hogy létezik”. A legtöbb nem létezik, ezért nem találkozott velük. Nem létezik, mert az idegent használják. Ezt akarjuk megszüntetni; ez a célja ennek az összeállításnak is.

Egyeztetett nevezettár*

- **inger** az élő szervezetet érő, válaszeltető hatás; az észrevezés tárgya.

ingerlékenység az ingerekhez és a helyzethez képest aránytalan érzelmi válaszra való készség.

- **ézés** *esthesia* inger keltette érzékszervi benyomás. Az érzést kiváltó inger lehet külső (külvilág) vagy belső (saját test, lélek). Általában megnyilvánul viselkedési formában (öröm, bánat stb.).

ézés-csökkenés *hypoesthesia*, *hypesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan mérsékelt állapota – érzékszervi működészavar. *hallási ~ hypoacusis* a hangok csökkent észlelése. *szaglási ~ hyposmia* a szagok csökkent érzékelése.

ézésfokozódás *hyperesthesia* az inger érzékszervi hatásának kórosan fokozott állapota – érzékszervi működészavar. *hallási ~ hyperacusis* a hangok felfokozott észlelése. *szaglási ~ hyperosmia* a szagok felfokozott érzékelése.

ézés-társulás *synesthesia* valamely érzékszervre ható inger másik érzékszerven vált ki hatást, például: színes hallás, zörejes látás. Kórlélektani tünet, a kóros elmeműködés jele.

érezketlenség ingerfelvételi képtelenség.

- **érzelem** *emotion* lelki érzés; tükröződik benne a környezet (külső, belső) és az egyén viszonyulása (viszonyulás a valósághoz): *bánat*, *boldogság*, *félelem*, *gyűlölet*, *hangulat*, *harag*, *indulat*, *izgalom*, *kétségbeesés*, *szomorúság*, *szeretlem*, *szeretés*.

érzelemértelem az egyén képessége, hogy uralkodjon saját érzelmein, felismerje mások érzelmeit, és így megfelelően tudjon együttműködni.

érmértetlenség *alexithymia* az érzelmek felismerésének, tudatosulásának képtelensége.

érmelhiány (*apathy*) közömbösség a lelki érzésekkel szemben.

érmel szabályozás az érzelmi élmények nagyságának vagy időtartamának változtatására alkalmazott módszerek.

érmel elégtelenség (*emotional incontinence*) az érzelmi igénybevehetőség fokozott, a beteg nem tud uralkodni érzelmein (pl. indokolatlan sírás, nevetés, kényszersírás). Szellemi leépülés jele.

érmel elsivárság a lelki érzés elmebetegség miatti csökkenése – szellemi leépülés jele.

érmel beszűkültség a tudat és a gondolkodás egyfelé irányulása heves érzelmek/indulatok (szerelem, düh, előítélet) hatására.

érmel elhanyagoltság *emotional neglect* a gyermek lelki érzésének elégtelen gondozása.

érmel felindultság módosult tudatállapot, amelyben felborult a tudat; az ingerek, behatások feldolgozásának rendezettségére.

érmel ingatagság *emotional lability* gyors hangulatváltozás; nincs arányban a kiváltó hatással.

- **érmel érzékenység** érzékösség; lehet tárgyi (módszer, vizsgálat), a szervezetre vonatkozó és lelki.

tárgyi ~ (sensitivity) valamely vizsgálat, módszer érzékenysége; a vizsgálat tárgyának (pl. kóros elváltozás) felismerési aránya. Kiszámítása: a vizsgálat által felismert esetek számát osztjuk a tárgy előfordulási számával; például 100 esetből a módszer 99-et ismert fel: $99/100 = 0,99$, vagyis a módszer érzékenysége (felismerési aránya) 99%-os. A hamis pozitivitás 1% (→fajlagosság, →előrejelző érték).

*Az összeállítás a készülő magyar értelmező szótár elvei szerinti, ezért írtuk a nemzetközi (angol) kifejezéseket; a görög–latin nevezetek feleslegesek.

szervezeti ~ (*sensitivity*) a szervezet állapota inger/hatás tudattól független fogadására, válaszadásra, például immunválasz. **szervezeti alulérzékenység** csökkent érzőképesség. A szervezet válaszképessége kisebb az élettaninál (*hyposensitivity*). **szervezeti túlérzékenység** fokozott érzőképesség. A szervezetet válaszképessége fokozottabb az élettaninál (*hypersensitivity*).

lelki ~ (*sensibility*) az érzés iránti lelki fogékonyság, az érzés megélésének a képessége. **lelki alulérzékenység** az érzésmegélés csappanása (*hyposensibility*). **lelki túlérzékenység** fokozott érzésmegélés (*hypersensibility*).

TÁRSFOGALMAK:

érzékeny *sensitive* 1. képes ingerek/hatások észlelésére, 2. csökkent ingereket is felfogó; hatásokra fokozottan fogékony (lisztérzékeny, fényérzékeny stb.).

túlérzékeny (*hypersensitive*) 1. kórosan fokozott érzőképességű, 2. felfokozott (allergiás) válaszadó olyan ingerre, amelyik szokványos érzékenységu emberben nem vált ki választ.

alulérzékeny (*hyposensitive*) 1. csökkent érzőképességű, 2. ingerekre a szokásosnál mérsékeltebben válaszoló.

érzékenyített *sensitized* érzékennyé tett személy/rendszer → immunizált.

érzékenyítés *sensitization* érzékennyé, érzékenyebbé tévése valakinek, valamilyen rendszernek, például → immunizáció.

érzékenyítő *sensitizer* az inger észlelését, hatását fokozó → allergén.

érzékenység csökkentése *desensitization* az érzőképesség csökkentése.

érzékenyülés érzékennyé válás → allergizálódás.

- **érzéki** *erotic* élvezetet, nemi vágyat ébresztő, keltő, illetve erős nemi ösztönű.

~ **terület** *erotic zone* olyan testtájék, melynek ingerlése nemi vágyat kelt.

érzékiesség *eroticism, erotism* élvezet, nemi vágy erős megélése.

TÁRSFOGALOM:

érzék valami iránti fogékonyság, igényesség, tehetség, hajlam.

- **észrevezés** megpillantás, meghallás, felfigyelés valamire (pl. tudományos vizsgálatnál); tárgya az inger. Ez a megismerés első szakasza.

érzékelés *sensation* az inger felfogása az érzékszervekkel – eljuttatása az idegrendszerhez; a megismerés második szakasza.

érzékcshalódás téves észrevezés; külső (vagy belső) inger nélküli észrevezés és érzékelés. Idesorolják a képzelődést is.

észlelés *apperception* az inger tudatosá (fogalommal) válása (képzet); az inger feldolgozása az elmével; több részből tevődik össze. Ez a megismerés harmadik szakasza.

megismerés *perception* az észlelés, az érzékelés és a felfogás együttese. A megismerés tevékeny folyamat: az inger érzékszervi és agyi feldolgozása; az utóbbiban korábbi ismeretek, nyelvi sajátágok és beállítódások vesznek részt.

TÁRSFOGALMAK:

észrevesz megpillant, meghall, felfigyel (*valamire*).

észrevezhető meglátható, meghallható (*tünet*).

érzékel az érzékszervekkel felfog.

érzet az (érzékszervekkel felfogott) érzékelés eredménye.

észlel tudatosulva érzékel.

észlelet az észlelés eredménye.

észlelhető felfoghatóan érzékelhető.

József Attila

Pogányos hitvallás magyarul

Hol vagy erős pogány sereg,
Hős Vata, bálványos berek?
Hol alszol bátor Bocskay?
Kossuth dicső csapatjai?!

A bős magyar vér nem buzog?
Mint gyáva, hitvány koldusok
Könyörgünk már az életér’?
Hadúr öszvérként mendegél?

Ó nem, ilyet ne higgyetek -
Hadúr itt van közöttetek,
Hadúr a roppant Óspogány
Üget sötétpej vadlován.

Szegődjünk hát nyomába mi
Gyávaságot irtani,
Álljuk helyünket emberül -
Ki küzd, megél, más elmerül.

Megáll Isten, meg a világ,
Gyönyörrel bámul ily csudát,
Hogy vasököllel, ha akar,
Szabad s egész lesz a magyar.